

Gheorghe FARAON

VALER LITERAT, PĂRINTELE MUZEULUI FĂGĂRĂȘEAN

Începuturile Muzeului din Făgăraș se leagă de munca pe care profesorul Valeriu Literat a depus-o în calitate de membru și conducător al despărțământului local al ASTREI.

Pentru această comunicare, am făcut o cercetare în arhiva muzeului nostru, unde se păstrează documentele ASTREI din Făgăraș. Acest fond cuprinde un număr de 1970 de documente din 1871-1947, dintre acestea un număr important referindu-se la eforturile depuse de V. Literat pentru înființarea Muzeului Etnografic al Țării Făgărașului.

Primul pas în acest sens a fost făcut în anul 1920, când ASTRA Sibiu face un apel „către despărțămintele și agenturile sale” și mai ales către membrii și conducătorii acestora, solicitându-le înființarea unor „biblioteci regionale, unor muzee, care trebuie să fie icoana fidelă a ținutului respectiv, a unor case naționale, unde să se concentreze întreaga viață culturală și economică a despărțământului”¹.

Următorul pas este realizat în 1923. În acel an profesorul V. Literat, într-un articol din presa locală, mai precis din ziarul „Glasul Oltului” nr. 159 din 16 mai 1923, subliniază: „În problemele care vor trebui să preocupe mai cu deadinsul, despărțământul nostru local, locul întâi îl va avea un început de muzeu regional al Țării Oltului, care să se completeze succesiv, căci e păcat să se piardă atâtea lucruri frumoase și interesante din punct de vedere istoric și etnografic, câte s-ar putea mântui de pierderi, din satele noastre”.

În anul 1925 apare pentru prima dată menționat, în documentele ASTREI apariția muzeului. Acest document este Raportul de activitate pentru anul 1924. Se arată că, în octombrie 1923, a fost emisă ideea (în Făgăraș) înființării unui muzeu în cadrul Adunării generale, care o aprobă în unanimitate, iar de atunci, conducerii Liceului „Radu Negru” i-a fost acordată suma de 10 mii lei pentru acest scop din partea Ministerului Cultural și Artelor.²

În același document se menționează că „la liceu au fost aduse de către elevi câteva obiecte, iar în numele ASTREI directorul despărțământului prof. V. Literat a colectat spre acest scop câteva obiecte de la locuitorii din Beclean. Este vorba de trei ulcioare de pământ, patru fotografii cu oameni în port popular, iar mai jos este o listă cu 120 de obiecte dintre care un set de 80 fotografii”³.

Din păcate, în perioada de timp cuprinsă între 5 dec. 1925 și 3 ian. 1934 Valeriu Literat nu se mai află în fruntea despărțământului, în locul lui fiind ales profesorul Ștefan Dănilan, directorul Liceului „Radu Negru”.

În această perioadă informațiile despre muzeu apar mai ales în dările de seamă pentru fiecare an. Dar un lucru esențial este faptul că profesorul V. Literat continuă să strângă și să doneze obiecte pentru muzeu. Din Raportul de activitate pe anul 1927 rezultă că profesorul Valer Literat donează muzeului următoarele piese: fotografii 4 buc, ținătoare de ouă 1 bucată, ținătoare de scobitori 1 buc, o cutie cu ouă încondeiate.⁴ În anul 1932 dânsul face o nouă donație, constând în două icoane și un liturghier.⁵

Tot pentru această perioadă trebuie evidențiat și faptul că acest proiect trezește interes pentru persoane originare din zona Făgărașului dar care locuiesc în alte părți. Amintim aici pe unul dintre primii donatori ai muzeului, Zevedeu Crișan, din Șinca Veche (25 km de Făgăraș), dar domiciliat în Brașov și care află din presa vremii de inițiativa aceasta și trimite mai multe scrisori președintelui

¹ Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, Doc. I. I, doc. nr. 323 (emitent Astra Sibiu), 1920.

² *Ibidem*, doc. nr. 365, Raport de activitate nr. 15/15 nov. 1925, f. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, doc. nr. 444, 10 nov. 1928.

⁵ *Ibidem*, doc. nr. 522, 30 august 1931.

ASTREI. În una din ele spune: „Sunt interesat de lucrurile bune care se realizează în locurile natale (Bv. nov 1927)”.

În Raportul din 1927, același în care este menționată donația V. Literat, este consemnată și donația lui Z. Crișan, care consta „în trei tablouri și un săculeț de bani”⁶.

Această donație ne este confirmată de o copie a actului de donație⁷ aflat în arhiva personală a familiei Crișan din Șinca Veche – pus la dispoziție de dl. prof. I. Poliță.

Deși profesorul V. Literat nu se mai afla în fruntea despărțământului, el făcea parte dintre membrii de bază ai acestuia. Acest lucru reiese din „Convocarea membrilor” din 26 dec. 1933, în care „membrii fondatori sunt rugați să se prezinte pentru a se discuta printre altele reorganizarea despărțământului”. Pe lista respectivă se află și V. Literat.⁸

În luna ianuarie a anului următor a avut loc adunarea generală a despărțământului unde V. Literat a fost ales printre cei trei verificatori care urmau să se ocupe de mărirea câmpului de acțiune al Asociației. În această acțiune se înscriseră și culegerea de materiale istorice legate de evenimentele de seamă ce aveau loc pe teritoriul diferitelor despărțăminte.

Un alt document face următoarea mențiune despre Muzeul Etnografic al Țării Oltului: „Așezat în localul liceului «Radu Negru», este înzestrat în momentul de față cu 242 de piese, arme vechi, icoane, vase și diferite produse de artă țărănească”⁹.

Tot cu această ocazie este reales în unanimitate în fruntea despărțământului, ca președinte, profesorul V. Literat.

Odată cu revenirea lui V. Literat în fruntea ASTREI Făgăraș putem spune că și efortul depus pentru strângerea pieselor se intensifică. Din Darea de seamă pentru anul 1934 aflăm intențiile Asociației pentru anii următori: „Comitetul despărțământului nostru va trebui să se silească din toate puterile ca să adune cât mai multe obiecte pentru acest muzeu și cât mai repede, până ce nu se distrug toate urmele trecutului atât de interesante al acestui ținut”. Mai multe informații găsim în scurta dare de seamă din 25 martie 1936. „Ca ceva specific ținutului nostru s-a inițiat un Muzeu regional al Țării Oltului, pornit prin decizia adunării generale a despărțământului nostru ținută la 24 nov. 1923. (...) Muzeul regional este gândit să aibă trei secții: etnografică, istorică și de științe naturale. (...) În 1936 se vor întrebuița toate disponibilitățile bugetului ca să sporească colecțiile muzeului, mai ales cele ce privesc etnografia (...)”

În darea de seamă din anul următor, la capitolul destinat muzeului, se spune că, de la ultimul raport, „colecțiile secțiunii etnografice ale muzeului s-au înmulțit îmbucurător, fiind cheltuite pentru muzeu 14.700 lei”. Într-un document al Reuniunii Ortodoxe a Femeilor din Făgăraș îl anunță pe președintele ASTREI că „încă de la reînființarea Reuniunii ortodoxe a femeilor din Făgăraș am pus bazele înființării unui muzeu de artă națională cu specific românesc”.

În Darea de seamă pe anul 1938 a ASTREI, la punctul G, se face referire la Muzeul Regional al Țării Oltului. „Colecțiile muzeului sporesc normal, mai ales prin dările de preferință cu obiecte de îmbrăcăminte.” Totalul acestor donații a fost de 49 de obiecte, în valoare de 3.905 lei; au fost cumpărate încă 12 obiecte în valoare de 955 lei.¹⁰ Se amintește și faptul că Reuniunea Ortodoxă a Femeilor Române dăruiește ASTREI întreaga colecție de piese de port popular (270 de obiecte), această donație fiind considerată ca un pas înainte spre înființarea muzeului.¹¹ Tot acum se afirmă necesitatea sporirii eforturilor de a căuta mijloacele necesare organizării și deschiderii muzeului.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 444, 10 mai 1928.

⁷ Arhiva personală a familiei Crișan – Șinca Veche.

⁸ Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, Doc. I. I, doc. nr. 570, 26 dec. 1933.

⁹ *Ibidem*, doc. nr. 583, 3 ian. 1934.

¹⁰ *Ibidem*, doc. nr. 1203, 8 iunie 1938, p. 4.

¹¹ *Ibidem*.

Pentru acest scop se preconizează convingerea autorităților și a celorlalte fundații culturale să își unească forțele pentru a construi un palat cultural în Făgăraș, unde ar urma să fie plasate Muzeul, o bibliotecă și asociațiile culturale din oraș. La capitolul de cheltuieli se menționează că pentru muzeu a fost cheltuită suma de 10.021 lei.¹²

În același an, în urma eforturilor depuse de ASTRA și de Fundația Culturală „Principele Carol”, este pus la dispoziția ASTREI, în localul fostei Școli Normale, un spațiu în care să se poată organiza Muzeul Regional ASTRA al Țării Oltului. Această informație este transmisă de V. Literat către președintele Comitetului Central al ASTREI din Sibiu, la 9 octombrie 1938.¹³

La 17 noiembrie 1938, Direcția Generală a Fundației „Principele Carol” își dă acordul ca anumite săli din localul secției din Făgăraș să fie predate pentru muzeu, cu toate secțiunile¹⁴, iar o lună mai târziu V. Literat este înștiințat de aceeași direcție că „este numit director al muzeului cu toate secțiunile¹⁴, și al arhivei istorice ce binevoiește a le înființa în cadrul Căminului Cultural orășenesc «Radu Negru», în încăperile ce le pune la dispoziție, în mod permanent, din localul nostru”¹⁵. În 29 decembrie 1938, V. Literat face un apel către prefectul județului în care, după ce îi aduce la cunoștință acțiunea Fundației Regale „Principele Carol”, îl roagă „să pună la dispoziție acte vechi din arhiva județului Făgăraș, care ar putea lumina părți din trecutul acestui interesant colț de Țară Românească”¹⁶. Răspunsul afirmativ la această cerere a venit la 10 ianuarie 1938.

Între documentele din arhiva ASTREI se găsește și o chitanță provenită de la Farmacia „Vicențiu P. Grama” din Făgăraș, de unde a fost achiziționat, contra sumei de 6 lei, un kilogram de naftalină pentru Muzeul ASTRA¹⁷. Acest fapt reprezintă o primă încercare de conservare a patrimoniului muzeului.

Pregătirile pentru realizarea muzeului continuă în această perioadă – sunt cumpărate materiale pentru organizarea expoziției: șnur, lac incolor, pensule etc.

Un document important este cel adresat de președintele ASTRA Făgăraș lui Romulus Vuia, directorul Muzeului Etnografic Cluj, în 24 iunie 1939. După ce prezintă eforturile făcute pentru realizarea unui muzeu etnografic regional al Țării Oltului, V. Literat îl roagă pe R. Vuia să trimită schițele pentru dulapuri și vitrine pe care el le-a folosit în organizarea muzeului din Cluj.

În răspunsul pe care R. Vuia îl dă la 7 iulie 1939, acesta îl asigură de tot sprijinul pentru realizarea de dulapuri, vitrine, recomandându-i pe specialiștii I. Chelcea, I. Handrea de la muzeul din Cluj.

Într-un scurt raport despre activitatea ASTREI Făgăraș pe anul 1939 și înaintat șefului Poliției Făgăraș se spune că „s-au stabilit principiile după care urmează să se organizeze muzeul. S-au cerut îndrumări pentru această organizare de la muzeul din Cluj”. Într-un document din 15 decembrie 1939 sunt sintetizate intențiile ASTRA Făgăraș din ultimii ani – protejarea portului popular specific Țării Oltului și înființarea unui muzeu regional. Pentru realizarea acestor obiective sunt invitate să se înscrie în Asociațiune mai multe persoane.¹⁸

Într-o adresă către Inspectorul-Șef Școlar al Ținutului Mureș și Alba Iulia, Valer Literat îl informează că, printre alte activități ale Asociațiunii se numără și „selecționarea de obiecte pentru organizarea unui Muzeu Regional al Țării Oltului” și propune „Onorata Rezidență a ținutului Mureș, să ne poată pune la îndemână, pe măsură ce s-ar ivi trebuințele, fonduri între 150.000-200.000 lei,

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem*, doc. nr. 1216, 9 oct. 1938.

¹⁴ *Ibidem*, doc. nr. 1230, București, 17 nov. 1938.

¹⁵ *Ibidem*, doc. nr. 1253, 17 dec. 1938.

¹⁶ *Ibidem*, doc. nr. 1257.

¹⁷ *Ibidem*, doc. nr. 1345, 18 martie 1938.

¹⁸ *Ibidem*, doc. nr. 1438, 15 dec. 1939.

pentru ca să putem vedea înființat cu un ceas mai devreme Muzeul care ar fi un așezământ important nu numai pentru localnici”¹⁹.

În Raportul Anual este menționat faptul că până „la 15 iunie 1939 colecțiile muzeului s-au mai sporit cu 62 de bucăți, în valoare de 12.000 lei, deci la această dată valoarea bunurilor din muzeu este de 46.360 de lei”²⁰. Din Darea de seamă pe anul 1939, din 3 iulie 1940, despre situația muzeului aflăm următoarele (de la punctul II/subpunctul C): „La sfârșitul anului 1939 muzeul avea 773 de obiecte, în valoare de 55.777 lei. În decursul anului 1939 și-a sporit colecțiile cu 134 de obiecte în valoare de 21.416 lei. S-a început întocmirea unui interior țărănesc de casă din Țara Oltului, în una din săli”.

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial a modificat planurile ASTREI, fiind nevoită să elibereze localul în care se depusese atâta efort pentru organizarea muzeului până atunci. Bunurile au fost evacuate la Liceul „Radu Negru” (perioadă în care o parte din piese se pierd).

Pentru anul 1941, în legătură cu soarta muzeului aflăm următoarele: „... n-avem încăperi în care să expunem bogatul material adunat, pentru ca să înfățișăm, într-un muzeu regional, icoana acestui interesant ținut de veche mândră Românie, cunoscut sub numele de Țara Făgărașului”²¹.

În Darea de seamă din 15 iulie 1942 se scrie: „Muzeul Regional al Țării Oltului încă a fost adânc zdruncinat de nenorocirile abătute peste neam și țară. Încăperea de la fosta Școală Normală, acum cazarma «Țiganca», unde începusem să întocmim un interior de casă țărănească a trebuit să o evacuăm ...”²².

Din anul 1943 ne parvine un document deosebit de interesant, intitulat „Memoriu pentru întemeierea Muzeului Regional al Țării Oltului”, memoriu adresat mai multor oameni cu funcții din județul Făgăraș. În prima parte a acestuia este prezentat proiectul muzeului ce va cuprinde casa țărănească, port popular, obiecte gospodărești pentru prima secțiune; secțiunea a doua, cea istorică: documente, eventual obiecte preistorice; a treia secție urma să se ocupe de științele naturale, flora și fauna ținutului.²³ Același memoriu este înaintat, peste o lună, și Ministrului Afacerilor Interne, în care sunt, însă enumerate și piesele strânse (500 de obiecte): 10 piese de port, 101 podoabe, 31 icoane (27 pe sticlă), 90 de ceramică, 21 – mobilier țărănesc, 11 cărți și documente La final, președintele ASTRA roagă pe Ministrul Afacerilor Interne să „introducă în bugetul pe exercițiu 1943/1944 al Prefecturii Făgăraș subvenția cerută pentru muzeu – 30.000 lei”²⁴ (bani care vor fi primiți).

Este de apreciat efortul pe care V. Literat l-a depus pentru obținerea finanțării din diferite surse, după cum rezultă și din al patrulea memoriu adresat ASTREI Sibiu. La 12 aprilie vine răspunsul la acest memoriu, ASTRA Sibiu acordând suma de 100.000 lei.

În Raportul de activitate dintre 30 iulie 1942-15 iulie 1943, la punctul II, cel dedicat Muzeului, se arată următoarele: „Au fost închiriate în Piața Unirii 2 încăperi care urmau să se treacă drept început de muzeu”.

Se poate aprecia că în această perioadă s-a pus accentul pe partea organizațională, dar nu trebuie uitat faptul că România se afla în plin război și este de apreciat efortul depus de membrii ASTREI, în frunte cu V. Literat. La 31 martie 1944, ASTRA părăsește localul închiriat, iar obiectele destinate organizării muzeului au fost depozitate în locuința lui V. Literat.

În perioada următoare activitatea ASTREI s-a diminuat simțitor datorită evoluției politice a societății românești. În februarie 1947, Prefectura județului Făgăraș cere lui V. Literat să trimită la Inspectoratul General al Artelor din Ministerul Artelor date despre evaluarea muzeelor din județ. În răspunsul lui V. Literat, din 1 martie 1947, se apreciază că în județ nu mai există alt muzeu decât cel

¹⁹ *Ibidem*, doc. nr. 1444, 30 dec. 1939.

²⁰ *Ibidem*, doc. nr. 1467, Raport anual.

²¹ *Ibidem*, doc. nr. 1616, 18 dec. 1941.

²² *Ibidem*, doc. nr. 1637, 15 iulie 1942, f. 2.

²³ *Ibidem*, doc. nr. 1682, 29 ian. 1943.

²⁴ *Ibidem*, doc. nr. 1688, 19 feb. 1943.

pe care ASTRA a încercat să-l organizeze. La acea dată (1 martie 1947), muzeul, ale cărui obiecte au fost depozitate la început într-o sală mică a Liceului de băieți „Radu Negru”, avea 784 de obiecte achiziționate sau donate.

Acesta este ultimul document din arhiva ASTRA care menționează muzeul. Între 1947 și 1950 nu avem nicio informație.

Din lucrarea *Istoria muzeelor din România*²⁵ aflăm că, în 1950, muzeul funcționa în casa Șenchea, deschiderea oficială fiind în 21 februarie 1951.

În concluzie, putem spune fără să greșim că profesorul Valer Literat este părintele Muzeului din Făgăraș.

Abstract

The beginnings of the Fagaras Museum are related to the work made by the teacher Valer Literat in his capacity as a member and leader of the local section of Astra Fagaras.

The Museum of Fagaras County “Valer Literat” preserves in its archives the Astra documentary fund of the local section. This fund includes a number of 1970 documents for the period between 1871 and 1947, a large number of those referring to the efforts made by the teacher Valer Literat for the creation of the Ethnographic Museum of Olt County.

There are three major distinguishable stages in his endeavor:

The first, between 1923 and 1925, when he had the idea of the realization of a museum and he took the first steps in collecting objects.

The second, between 1925 and 1934, when he was replaced as a leader of the local section, but he continued to collect and to donate objects to the museum.

The third and the last stage, between 1934 and 1937, when he made efforts to prepare, conserve and open the museum.

One can legitimately say, taking into consideration all his activity, that Valer Literat is the founder of the Fagaras Museum.

²⁵ Ioan Opreș, *Istoria muzeelor din România*, București, Ed. Museion, 1994, p. 82.